

Prof. Dr. Kemal TİMUR

Dicle Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi,
Diyarbakır/TÜRKİYE
kemaltimur@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3116-7087

BİLİNMEZ DİYARIN GARİB¹ MİSAFİRİ: SÜRGÜN VE BİREYE ETKİSİ

THE STRANGE GUEST OF UNKNOWN LAND:
EXILE AND EFFECT OF EXILE ON PERSON

DOI Number: 10.28981/hikmet.334576

ÖZ

İnsanlık tarihine bakıldığında ilk insandan günümüze kadar farklı sebeplerle sürgünler yaşanmış, sürgüne yüklenen anlamlar da kişilerin bakış açısına göre farklılıklar göstermiştir. Siyasî, sosyal, ahlâkî vb. sebeplerin yanı sıra dini-tasavvufî ve varoluşçu felsefeler göz önünde bulundurulduğunda insanın dünyaya gönderilişini ve burada yaşadıklarını da sürgün kavramı etrafında düşünmek mümkündür. Bir şeyi uzaklaştırma anlamını taşıyan sürgün, genel anlamıyla insanları, ait oldukları yerden uzaklaştırma ve başka bir yerde zorunlu yaşamaya mecbur bırakmadır. Bir başka ifadeyle söylersek bir kimsenin yerleştiği beldeden başka bir yerde oturmaya zorlanmasıdır. Bilindiği gibi, edebî eserlerde çok işlenen temalardan birisi sürgündür. Dünya edebiyatı ve romanında olduğu gibi Türk edebiyatında da bu konu önemli bir yer tutmaktadır. Sürgünün bir de mekân olarak insan üzerinde bıraktığı etkiler vardır. Biz insanlar, belli bir mekândan başka bir mekâna nakledilirken önce direniriz. Gitmemek için bazı yollara başvururuz. Bizleri sevk edenlere kızıp kin duyarız. Ancak istemeden gittiğimiz mekânda, üzerine ayak bastığımız toprak ana bizi bağrına basıp kucakladığında ve orada yaşayan insanlar da iyi muamele ettiklerinde işler değişir. Onun için bu âlemde sürgün edilen bazı insanlar, sonradan memnun olmuşlar ve bu anlamda daha önce buldukları mekâna dönmek istememişlerdir. İşte bu makalemizde bütün bu konuları irdelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Sürgün, Roman, Edebiyat, Mekân, Psikoloji, Bilinmez Diyar, Garîb, Gurbet, Göç.

ABSTRACT

When you look at human history, it has been experienced exiles due to different reasons, and meanings of exile have been differed as point of view of people from first man up to now. Also, when you take into account religious-mystical and existential philosophers, sending man to earth and his experience on earth can be thought in accordance with exile concept as well as political, social, moral, etc. reasons. Exile, which it means to remove something, generally means to remove people from place where they belong to it and compels them to live another place. In other words, it means that compel somebody to inhabit in different place. As it is known, exile is one of the most worked themes in literary works. This theme significantly takes place in Turkish literature as world literature and novel. Also, there are exile effects on human as space. We firstly resist to when we are transmited from a place to another place. We try to some ways for do not go. We get hot think about people who exile us and bear them a grudge. However, in place where don't like to live, everything is change when people who resident in there behave us good. So, later some people who are exiled have been pleased with exile and have not returned to their homeland. In this paper we try to dealwith these issues.

Keywords: Exile, Novel, Literature, Space, Unknown Land, Strange, Foreign Land, Migration.

¹ Başlıkta yer alan "Garîb" kavramı, tüm anlam çerçevesi kastedilerek kullanılmıştır.

1. Sürgün

İnsanlık tarihine bakıldığında ilk insandan günümüze kadar farklı sebeplerle sürgünler yaşanmış, sürgüne yüklenen anlamlar kişilerin bakış açısına göre farklılıklar göstermiştir. Siyasî, sosyal, ahlakî vb. sebeplerin yanı sıra dinî-tasavvufî ve varoluşçu felsefeler göz önünde bulundurulduğunda insanın dünyaya gönderilişi ve burada yaşadıklarını da sürgün kavramı etrafında düşünmek gerekir. Bir şeyi uzaklaştırma anlamını taşıyan sürgün, genel anlamıyla insanları ait oldukları yerden uzaklaştırma ve başka bir yerde zorunlu yaşamaya mecbur bırakmadır. Bir başka ifadeyle söylersek bir kimsenin yerleştiği beldeden başka bir mekânda oturmaya zorlanmasıdır.² Sürgün, günümüzde aynı zamanda bir yaşama biçimi ve seçilmiş bir yalnızlık da sayılmaktadır. Bunun en acı tarafı ise, toplumsal kökeninden koparılmadır. Her ne kadar olumsuz tarafları olsa da bazen sürgünde olanlar, önemli kazanımlar da elde ederler. Yazarların yaşadığı bu sürükleniş bazen onların kimliklerinin yeniden varoluş sürecini de oluşturabilir. Dünya yazınında bunun çok örnekleri vardır.³

2. Türk ve Dünya Edebiyatında Sürgün

Bilindiği gibi edebî eserlerde çok işlenen temalardan birisi sürgündür. Dünya edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatı ve romanında da bu konu önemli bir yer tutmaktadır; ancak bu hususta şimdiye kadar geniş çaplı bir araştırmanın yapıldığı da söylenemez. Sınırlı sayıdaki makale, tez ve bazı kitaplar⁴ dışında konu edebî sahada geniş boyutlarıyla araştırılmış değildir. Hâlbuki sürgünün tarihi, yeryüzü ve insanlığın tarihi kadar eskidir.

Türk ve Dünya edebiyatlarında yaşanan sürgünler, kimi zaman siyasî, kimi zaman dinî baskıların, dışlamaların, kimi zaman savaşların neden olduğu tepkilere, zaman zaman da kişisel nedenlerden kaynaklanan suçlara verilen bir karşıt tepki şeklinde gerçekleşmiştir. Bu karşıt tepki, bazen bir ceza biçimi; bazen de yazarın kendi toplumundan ya da kendi kendisinden kaçışı sonucu yaşadığı bir süreç olarak karşımıza çıkar. Toplumların hassas ve öngörülü bireyleri olan düşünce ve sanat adamları ise, sürgünü sık sık ve yoğun şekilde yaşayan, yaşadıklarını da anlatan kişilerdir.⁵

Başta da belirttiğimiz gibi ilk insandan günümüze kadar hemen hemen bütün toplumlarda farklı sebeplerle sürgünler yaşanmıştır. Ancak sürgünleri

² *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Cilt II, Ankara 1998, s. 2055.; Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s. 1419.; Muallim Nâci, *Lügat-ı Nâci*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s. 851.; *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, Cilt XI, İstanbul 1973, s. 666.; *Türk Ansiklopedisi*, Cilt XXX, Ankara 1981, s. 146.; *Ana Britannica*, C. XX, İstanbul 1990, s. 191.; Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 299.; Ferit DEVELİOĞLU, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, Ankara 1986, s. 734, 979.; Redhouse, *İngilizce-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1996, s. 69, 252, 336.; *Fransızca Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1976, s. 113, 369, 528.

³ Feridun ANDAÇ, "Sürgünlüğün İzinde" Editör: Feridun ANDAÇ, *Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1996, s. 63.; Hivren DEMİR, "Sömürgecilik Sonrası Eleştiride Edward Said ve Sürgün Edebiyatı", *İnsancıl Dergisi*, Sayı: 106, Ağustos 1999, s. 5-6.

⁴ Bu konuda Burak ÖZÇELİK'in yapmış olduğu araştırma ilk çalışma sayılabilir. Bu tezde 1923-1960 yılları arasında yayımlanan ve sürgün konusunu işleyen toplam on iki roman seçilmiştir (Burak ÖZÇELİK, *Türk Romanında Sürgün (1923-1960)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003); Yine Kemal Timur'un 1872-1980 yılları arasını kapsayan çalışmada toplam yetmiş beş roman incelenmiştir (Timur, Kemal, *Meçhûle Yolculuk Türk Romanında Sürgün*, Akademik Kitap Yayınları, İstanbul 2012).

⁵ Birsen KARACA, "Rus Edebiyatında Sürgün Motifleri ve Sürgün Yazarlar", Editör: Feridun ANDAÇ, *Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1996, s. 181.

en çok yaşayanlar, eli kalem tutan aydınlar, yazarlar, şairler ve edipler olmuştur.⁶ Dünya tarihine bakıldığında Fransa, Almanya, İspanya, İngiltere, Amerika, Latin Amerika, Rusya, Polonya, Macar, Arap Ülkeleri, İran, Osmanlı ve onun devamı olan Türkiye Cumhuriyeti devletlerinin hepsinde hem fikir adamları; hem de edebiyatçılar sürgün yaşamışlardır.

Dünya tarihinde, insanlara uygulanan sürgün cezası, ilk önce bireysel olarak başlamıştır. Siyasi nedenli olan toplu göç ve sürgünler ise, millî devletlerin ve özellikle de milliyetçilik hareketlerinin ortaya çıkması ile birlikte ondokuz ve yirminci yüzyıllarda yaygın olarak görülmektedir.⁷

Genel suçlardan cezalandırma amacıyla sürgünün yerleşmiş çok eski bir gelenek olduğu ve suç işleyen kişinin cezaya çarptırılmasının önüne geçilebilmesi amacıyla gönüllülük esasına dayalı bir nitelik taşıyan bu kavramın, zamanla cezai bir karaktere bürünerek otorite tarafından suçlunun ülkesine dönüşünün yasaklanması şeklini aldığı da bilinmektedir. İlk uygulamalarına eski Yunan çağlarında rastlanılan bu türden bir cezai işlem, Homerik politikada daha fazla görülmektedir. Homerik politikada bu eğilimle, Fiği adı altında cinayet işleyenler için cezai bir yaptırım olarak sürgün cezasının temelleri atılmıştır. Heracles'in oğlu olan Tlepolemus, babasının amcasını öldürdüğü için Korint'ten; Patroclus de, Amphidamus'un oğlunu öldürdüğü için Efes'ten uzaklaştırılmıştır. Ayrıca bu gibi cinayet suçlarında dönemin kanunlarına göre katil, maktulün akrabası tarafından cezalandırılmıştır.⁸

3. En Çok Kimler Sürgün Yaşamıştır?

İnsanlık tarihi boyunca sürgünler ve haksızlıklar olmuştur. Demokrasi geleneği kurulamayan, askerî darbeler, diktatörlük yaşayan bütün ülkelerde yazarlar, aydınlar, şairler, edipler, daha doğrusu aykırı konuşan ve yazanların birçoğu kıyıma uğrarken bir kısmı da yurdundan ya sürgün edilmiş; ya da onlar kendileri buna maruz kalmadan önce, başka ülkelere kaçmışlardır. Sürgün edilen aydın ve yazarların sayıları hayli kabarık olduğundan ve yazımızın hacmini bir hayli genişleteceğinden onların isimlerini vermeden geçiyoruz.

Türk tarihinde de devleti yönetenlerce, görüşleri farklı, eylemleri sakıncalı kimseler zaman zaman sürgün cezasına çarptırılmıştır. Belli kurallar çerçevesinde bazen vezirler ve öteki devlet görevlileri idam edilirken şeyhülislamı ise idam yerine daha çok sürgün cezası uygulanmıştır. Tarikat şeyhleri, yine ulema sınıfından oldukları için şairler, tarihçiler de bazen idam yerine sürgüne gönderilmişlerdir. Bu bağlamda sürgünün, hapse atılmanın hafifletilmiş şekli olduğu da söylenebilir.

6 Nazan BEKİROĞLU, bu konuda, iktidarların en çok korktukları şeyin ihtilal olduğunu söyler ve muhalif konuların da daha çok şair ve yazarların kaleminden dillendirildiğinden bahseder. Bu yüzden yolu hapisten geçenlerin büyük bir kısmının, özgürlük savaşçıları olarak bilinen edipler olduğunu vurgular (Nazan BEKİROĞLU, Cümle Kapısı, Timaş Yayınları, İstanbul 2003, s. 74).

7 Serdar SARISIR, *Demografik Oyun Sürgün 1919-1923*, IQ Kültür Sanat Yayını, İstanbul 2006, s. 41.

8 Age., s. 44.

4. Yakın Dönemdeki Sürgünler

Tanzimat, Osmanlı Devleti'ne yeni kurumlar kazandırırken yeni hukuk düzeni, yasalar ve haklar da getirmiştir. Dolayısıyla bu dönemde siyasal eyleme ve düşünce suçuna uygulanan sürgün cezasıyla daha sık karşılaşmıştır. Yine bu dönemde yeni bir güç olan gazete, ülke sorunlarını geniş okur topluluğunun önünde tartışınca yöneticiler bu eleştirilerden tedirgin olmuşlardır. Bu tedirginlik arttıkça yazarların bir kısmı sürgün ile cezalandırılmışlardır. Tanzimat'tan sonra en çok sürgünlerin yaşandığı devrin Sultan Abdülhamit dönemi olduğunu söyleyebiliriz.

Osman Gündüz, roman üzerindeki tematik çalışmasında, Sultan Abdülhamit ve sonrasındaki dönemlerde gerçekleşen sürgünlerin sebepleri üzerinde dururken; bu dönem romanlarındaki olay örgüsüne canlılık veren asıl dinamik gücü, Jön Türk-yönetim ve onun temsilcileriyle olan çatışmanın sağladığını söyler.⁹ Yine Meşrutiyet romanının önemli bir bölümü, bu dinamik güçler arasındaki ilişkilerden kaynaklanan çatışmalar üzerinde şekillenmiştir. Çatışmanın bir tarafında Jön Türk kimliği içindeki fert, öbür yanında ise, bütün kurumları ile birlikte, yönetim yer alır. Fert, sahip olduğu fonksiyonları itibarıyla vatanperver ve hürriyetçidir. Meşrutiyet rejiminin tesisi için her türlü fedakârlığa katlanır. Bu yolda sürgünü göze aldığı gibi gerekirse canını bile feda etmekten çekinmemiştir.

Çatışmanın öteki cephesini oluşturan karşıt güç ise, Sultan Abdülhamit idaresidir. Bu dönemleri anlatan romanlarda zulüm ve baskı bir anlamda sürgün anlamına gelmektedir. Bu iki siyasî güç, Meşrutiyet romanındaki çatışmaların odak noktasını teşkil ederler. İttihat-Terakki Partisi'nin yönlendirdiği genç kuşak, hürriyet mücadelesinde, yoksulluk, sefalet ve sevdiklerinden ayrılma uğruna cansiperane çalışırlar. Diğer yandan yine bu gençler, ihtilalin şaşkınlığı geçip yeni yönetimden pay almaya gelindiğinde, kendilerinin, şahsî ve siyasî amaçlar için birer araç olarak kullanıldıklarını görmeyen burukluğunu ve hayal kırıklığını da yaşarlar. Jön Türk-yönetim çatışmasını işleyen romanlarda, istibdat döneminin siyasî ve sosyal hayatı; hafiye baskısı ve sürgün korkusu ile bir arada işlenir.¹⁰

Roman kişilerinden pek çoğu, belki hiç alâkaları olmadığı hâlde kendilerini Jön Türk-yönetim kavgasının içinde bulurlar. Bunların içinde hatırlı yakınlardan mahrum olanları, bazen işkence sonrası ayağına taş bağlanarak Marmara'nın sularına atılırken; bazen de Kabasakal Mehmet Paşa, Zülüflü İsmail Paşa, Tüfekçi Rüstem, Zeki Paşa, Hasan Paşa, Fehim Paşa, Kenan Paşa gibi yüksek bürokratlara kadar uzanan bir rüşvet zincirinden geçtikten sonra uzak diyarlara sürgün edilirler. Bundan sonra sürgünde yaşayacakları hayat, bu kişileri, ateşli bir Jön Türk ve yönetim aleyhtarı yapmıştır.¹¹

Alemdar Yalçın, *Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı* adlı eserinde Sultan Abdülhamit dönemi romanlarını anlatırken, onun yönetimine karşı olanları kendine çekmek için üç yolu denediğini söyler. Para ve mala tamahı olanları o yolla kendisine bağlar. İkinci gruptakiler samimi aydınlardır. Bunları

9 Osman GÜNDÜZ, *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema I*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, s. 84.

¹⁰ Age., s. 85

¹¹ Age., s. 89.

da değişik görevler ve makamlarla mükâfatlandırmak ister. Üçüncü grupta ise, padişaha düşmanlıktan hiçbir şekilde vazgeçmeyenlerdir. Bunları ise, değişik şekilde İstanbul'dan uzaklaştırır. Paralı ya da parasız olarak gönderilen bu kişiler aslında birer sürgün sayılırlar.¹²

Yine İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte romanlarda politik temalar artmıştır. Edebiyata ve politikaya yakın duran, ikisini birlikte sürdürme çabası içinde olan Jön Türkler, bu dönemde romanlarda yaşatılmaya ve tartışılmaya başlanır. İdeolojik boyutun uç örneği olarak yönetimle kavgaları, ister istemez zulüm, baskı ve sürgün kavramlarını romana taşıırken; fedakârlık, vatanperver ve hürriyetçi kişilikleri de beraberinde acı, sefalet ve hasreti getirir.¹³ İkinci Meşrutiyet'ten sonra İttihat-Terakki yönetimine muhalefet, yeni sürgün cezalarının yaşanmasına da sebep olur.¹⁴

5. Sürgün ve Mekân İlişkisi

Sürgün yaşayan kişiler, onun kendileri üzerinde bırakacağı olumlu-olumsuz etkileri zamanla anlarlar. Yine tarihi süreç içinde sürgün edilen kişiler, buldukları mekânda bir farklılık yaşanacağını ilk anda göremezler. Çünkü onlar, sürgün edildikleri yerlerde, geçmiş muhasebesini yapıp bir iç hesaplaşma sonucu bir buhran yaşarlar ve uzun süre bunları üzerlerinden atamazlar.¹⁵ Zaten geçmişteki düşüncelerinden uzun süre de kurtulamazlar. Onları sorgular ve bazen de bu duygulardan uzaklaşmak için çaba sarf ederler.

Yine fert olarak sürgün edilen kişi, ilk etapta bunu kabullenemez, sindiremez ve dolayısıyla değişik yollara başvurur. Ancak zaman geçtikçe durum değişir. Sürgün kişi geldiği mekânı ve birçok şeye alıştığı gibi tam tersi de olabilir. O bazen kimliğini yitirebilir. Bunu yaşarken yeni bir kimlik arayışı içine girer. Bu sırada içinde büyük çatışmalar olur. Önce mekâna alışmamak, yerleşmemek, kimliğini yitirmemek için direnir. Geçmişle, memleketiyle bağ kurmaya çalışır. Geçmişini canlı tutan öğeler, yaşamında olumsuz yer etse de yeryüzü haritalarında yeni kimliğinin adını arar; ancak bu arayış kimi zaman boşunadır. Çünkü adı, kimliği ve mensup olduğu milletin kültürü onun künyesine kazındığından bunları silmenin çok zor olduğunun farkına varır. Bu durumu anlayan fert, kendisinin artık bir sürgün, gezgin; ya da göçebe olduğunu kabul etmek zorunda kalır.

Yazımızın başında değindiğimiz gibi sürgün, insanın bir mekândan başka bir mekâna istemi dışında sevk edilmesi ve gönderilmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda aslında ilk sürgün edilen insan, Cennet'ten Dünyaya gönderilen Hz. Âdem ile Havva anamızdır. Çünkü onlar da istekleri dışında buldukları mekândan başka bir mekâna sevk edilmiş; başka bir ifadeyle istekleri dışında cennetten dünyaya gönderilmişlerdir. Bu yönüyle aslında bütün insanlar birer sürgün sayılırlar. Yani bizler de sürgün edilen Âdem Baba ile Havva Anamızın çocuklarıyız.

12 Alemdar YALÇIN, Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı (1920-1946), Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s. 27-28.

13 Mehmet TÖRENEK, Türk Romanında İşgal İstanbulu, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002, s. 3.

14 Konur ERTÖP, "Sürgünde Osmanlılar", Editör: Feridun ANDAÇ, Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri, Bağlam Yayınları, İstanbul 1996, s. 250.

15 Feridun ANDAÇ, "Sürgün Sözlerin Anlamı" Editör: Feridun ANDAÇ, Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri, Bağlam Yayınları, İstanbul 1996, s. 12.

Tabi bu sürgünden ilk dünyaya vardığımızda memnun olmasak da belli bir müddet sonra alışıyoruz. Yavaş yavaş gönderildiğimiz âlemi vatan edinip sevmeye başlıyoruz. Yani toprak ana bizleri kucaklayıp bağrına bastıktan sonra onu sevmeye başladığımız gibi zamanla hiç ayrılmak da istemiyoruz. Belli bir müddet sonra buradan ayrılıp vatan-ı asliyemize dönmek için adeta direniyoruz. Bu bağlamda dünya sürgününde de çoğu kez bunu yaşıyoruz. Yani belli bir mekândan başka bir mekâna nakledilirken moralimiz bozuluyor ve bunun sonucunda önce direniyoruz. Gitmemek için bazı yollara başvuruyoruz. Bizleri sevk edenlere kızıp kin duyuyoruz. Ancak istemeden gönderildiğimiz mekândaki bu toprak ana, bizi bağrına alıp kucakladıktan ve orada yaşayan diğer insanlar da bir anne şefkatiyle bizleri sahiplendiklerinde benzer şeyleri orada da yaşıyoruz. Yani memnun olmadan geldiğimiz mekândaki sevgi ve saygıya göre tavrimiz ve niyetimiz değişebiliyor. Onun için dünya sürgünü yaşayan insanlar, gittikleri mekândaki duruma göre olumlu ya da olumsuz tavırlar içine girmişlerdir. Vardıkları mekânda yaşayan insanlar, sürgün gelen misafiri iyi karşıladıklarında orayı vatan edinmişler; tersi durumda ise vatan hasreti çekmişlerdir.

Sürgün edilen fertleri bir başka açıdan da değerlendirmek gerekir. Birçok semavi dinde olduğu gibi bizim İslamî inancımızda da Allah, Hz. Âdem babamızı topraktan yaratmıştır. Bu anlamda toprak, birçok şair, yazar ve aydın tarafından anne olarak vasıflandırılmıştır. Burada dikkatlice düşünüldüğünde toprak ile insan ve özellikle de anne arasında ilginç benzerlikler bulunmaktadır. Düşünen, tefekkür eden bir anne, çocuğuna karşı nasıl bir şefkat besleyip ona karşı sabrediyorsa; toprak da aynı şekilde üzerinde yaşayan her canlıya aynı yaklaşımda bulunmaktadır.

Duygularımızı bir tarafa bırakıp maddi olarak baktığımızda bir çocuğu büyütme, onun kaprislerine dayanmak, bir anne için gerçekten zordur. Anne çocuğun her halini dikkate alıp onun üzerinde hassasiyetle durur, düşünür. Doğumundan itibaren üzerinde özenle titrer. Sütüyle beslemeye çalışır. Süt almadığı zaman üzülür, yakını, uykusuz kalır. Onun rahatı, sağlığı ve geleceği için elinden gelen çabayı gösterir. Onun üşümemesi, sağlıklı beslenmesi için her zorluğa katlanır. Okul çağına geldiği vakit en iyi okullarda okutmak ister. Bütün bu çabaları sarf ederken çocuğu kendisini üzse, üstünü başını kirletse, onun sözünü dinlemese, hatta bazen hakaret de etse onu her an bağışlamaya hazırdır anne.

Toprak ana da üzerinde yaşamını sürdüren bütün canlılara karşı öyle değil midir? Evet, toprak bütün insanların annesi olduğu için, insanlar ya da bütün canlılar onun üzerinde yaşamını sürdürür: Toprağa basar, onun üzerinde gururla yürür, onu eşer, kazar, üzerine tükürür, kirletir, üzerinde kan döker. Ancak toprak yine sessizliği tercih eder. Adeta bir anne şefkatiyle sessizce onun bu yaptıklarına katlanır ve sabreder. İnsan topraktan çıkan madenleri kullanır, yiyeceğini, giyeceğini ondan temin eder, soğuktan/sıcaktan ona sığınır. Bütün bunlara rağmen yine toprak hiçbir zaman ona isyan etmez. Kızmaz, küsmez, dışlamaz onu... Bu yönüyle bir annenin çocuğuna karşı şefkatli davranışı gibi toprak da öyle davranır. Diğer yandan toprak şefkatli olduğu gibi aynı zamanda mutlak tevazu sahibidir de. Bir anne gibi, bazen deprem gibi afetlerle onu tokatlasa ve bir kısmını, -onun için belki de daha hayırlı olacak endişesiyle-, bağrına basıp içine almaya

çalışsa da, üzerinde yaşamını sürdürenlere karşı tevazu ve şefkatli duruşunu yine de sürdürür.

Bütün bu olumlu tavırların neticesinde, yani toprağın bu şefkatinden, tevazusundan, sabrından dolayı Allah da her şeyi ondan çıkarmakta ve üretmektedir. Yani yüce yaradan kâinatın en kıymetli varlığı olan insanı topraktan yarattığı gibi ona bahşettiği bütün nimetleri de toprak vesilesiyle onlara sunmaktadır. Onun için Hz. Mevlana: “Tevazuda toprak gibi ol” demiştir. Kanaatimizi kısaca belirtecek olursak, eğer insanlar da toprak gibi, şefkatli, tevazu sahibi ve sabırlı olurlarsa onlar da aynen toprak gibi üretken olurlar. Aynı zamanda bütün insanlar tarafından sevilip sayılırlar da... O halde bize düşen toprak gibi tevazu sahibi olmaktır.

6. Sürgün ve Bağlanma Hissi

Evet, Hz. Âdem gibi ilk insandan günümüze kadar her insan, bulunduğu mekâna sürgün edildiğine göre biraz da bu konuyu irdelemeye çalışalım. İstisnalar dışında hemen hemen her insan kendi memleketini, kendi vilayetini, kendi kazasını, kendi köyünü ve kendi evini sever ve sonrasında da duygusal bir bağla ona sıkıca bağlanır. Yazımızın birçok yerinde değindiğimiz gibi insan, düşünen, tefekkür eden bir canlıdır. Buna karşılık duygusal bir hisle benimsediği mekânı, toprağı ve evi ise cansız bir varlıktır. Zira yaşamını sürdürdüğü mekân, görünürde onunla ne konuşur ne de dertleşir. Ancak, cansız ve duygusuz zannettiği mekânı, toprağı, evi arasında belli bir müddet sonra duygusal bir bağ oluşur. Orada yaşarken kimi zaman bunu fark etmez. Ancak belli bir müddet oradan ayrı kalmak zorunda bırakılınca bu duygu bağını o zaman daha iyi anlar.

Yine dünyanın her tarafında mimari şekilleri farklı da olsa bütün mekânlar/evler neticede topraktan ya da ondan üretilen hammaddelerden oluşturulmaktadır. Böyle olmakla birlikte insan daha çok kendisinin doğup büyüdüğü mekânı/evi sevmekte ve özlemektedir. Hatta sonraki iş hayatında o doğduğu evden başka mekânlarda uzun süre yaşamak zorunda kaldığında, ona karşı hasret duymakta ve bulduğu ilk fırsatta onu ziyaret etmek istemektedir. Ondaki uzak yaşamak zorunda kaldığı dönemlerde, bu hasretle birlikte görmüş olduğu rüyalar bile ekseriyetle doğup büyüdüğü bu yerlerle ilgili olmaktadır. Dolayısıyla genel olarak toprak, bütün insanların ya da bütün canlıların annesidir. Ancak bu mekânlar içinde de her insan/canlı yaşamını sürdürdüğü özel evini, odasını, hücrelerini bir anne kabul edip ona hissen bağlanmaktadır.

İnsanın aklına şöyle bir soru da geliyor. Toprak bütün insanların annesi olduğu halde neden insanlar sadece buldukları mekânlardaki toprak ile duygusal bağlar kurabiliyorlar? Kanaatimce insanda olduğu gibi yaşanan mekân ile insanlar arasında kurulan duygusal bağ, yakın ve uzak olmaya göre değişmektedir. Bir anne, çocuğu doğduktan sonra ondan ayrıldığında bu iki fert arasındaki bu hissî bağ, toprakta olduğu gibi yakın ya da uzak kalmaya göre farklı oluyor. Bu tecrübeden faydalanan atalarımız: “Gözden irak olan gönülden de irak olur” diyerek bu duruma dikkatleri çekmişlerdir.

Bu konuda yaşanmış müşahhas bir olayı anlatmak istiyorum. Diyarbakırlı roman ve öykü yazarı Esmâ Ocak, Kervan Servan adlı romanında kendi eşi Baha Bey’in başından geçen bizzat yaşanmış bir olayı nakleder. 1900’lü yılların başlarında Diyarbakır’da yaşayan varlıklı aileler örf ve adetleri

gereğince yeni doğmuş olan bir çocuklarını sütanneye vermek zorundadırlar. Esmâ Ocak'ın kocası da bu şekilde sütanneye verilmiş bir çocuktur. Esmâ Ocak'ın kayınpederi ve Diyarbakır Nakibi Hattat Bekir Sıtkı Bey yeni doğmuş çocukları Baha'yı henüz 26 günlük iken Mardin taraflarından gelen Meryem adında bir göçer ailesine teslim eder. Üç yaşına kadar, zor şartlarda ve yokluk içinde büyütülmeye çalışılan küçük Baha, üç yaşına gelince ailesine teslim edilmek üzere getirilir. Ne ilginçtir ki çocuk, öz annesi Zekiye Hanım tarafından kabul edilmek istenmez. Baha'nın annesi, tekrar Meryem'e altınlar vererek çocuğa bakmaya devam etme tavsiyesinde bulunur. Meryem, tekrar zor şartlarda Baha'ya bakmak zorunda kalır. Ancak çocuk öz annesine teslim edilmek üzere tekrar getirildiğinde Zekiye Hanım yine kendi öz çocuğunu sahiplenmek istemez. Yani Meryem'in, henüz beş yaşlarında olan Baha'yı konağa getirmesi, Bekir Sıtkı Bey'in eşi Zekiye Hanım'ı pek mutlu etmez ve daha önce olduğu gibi bu defa da onları hoş karşılamaz. Meryem'in kendilerinin yaşadıkları köşkte kalma işine ise hiç sıcak bakmaz Zekiye Hanım. Ancak evdeki hala hanım ile Bekir Sıtkı Bey'in baskısı, zoraki de olsa öz anneyi fikrinden vazgeçirtir. Dolayısıyla Meryem ve küçük çocuk Baha, bir daha zorlu olan çöl yaşamına gönderilmezler. Küçük yaşlarda sütanneye verilen Baha, daha sonra romanın yazarı Esmâ Ocak ile hayatını birleştirecektir.

Meryem, bundan sonraki hayatını, vefatına kadar Bekir Sıtkı Bey'in konağında geçirir. Sonraki yıllarda Baha Bey, Kervan Servan romanının yazarı Esmâ Ocak'la evlenir. Üç çocukları dünyaya gelir. 1960'lı yıllarda ise Diyarbakır Nakibi Bekir Sıtkı Bey'in oğlu Baha Bey hastalanır. Doktorlar kanser teşhisi koyarlar. Ankara'daki doktorların çabalarına rağmen kurtulamaz ve 1960'da vefat eder. Meryem, bütün bunları üzüntüyle müşahede etmiştir. Meryem ananın kendisi ise, 1975'lerde vefat eder. Meryem, Baha'nın vefatına kadar onu kendi öz çocuğu gibi kabul etmiş ve korumuştur. Baha Bey'in ölümü, ailesi ile Meryem'i çok sarstığı halde asıl öz annesi olan Zekiye Hanım pek de etkilemez. Meryem üzüntüsünden günlerce ağıtlar yakar. Öz annesi olan Zekiye Hanım ise, ne vefatında ne de küçüklüğünde olduğu gibi sonraki yıllarda da kendi öz çocuğu Baha'yı bir türlü kabullenememiştir. Ayrıca Baha'yı, ömrünün sonuna kadar diğer kardeşlerinden ayrı tutmuştur.

O halde yazımızın sonuç cümleleri şunlar olsun: Annelik sadece doğumla bitmiyor. Emek verilmeyen, bizzat annesi tarafından büyütülmeyen çocuklar ile anneleri arasında anne-oğul sevgisi iyi oluşmuyor ve anne ile çocuklar arasındaki bu tarzdaki yabancılaşma ömürlerinin sonuna kadar devam ediyor.¹⁶ Toprakta da olduğu gibi!..

¹⁶ Kemal Timur, *Berdel Yazarı Esmâ Ocak Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Akademik Kitap Yayınevi, İstanbul 2013, s. 339-348.

Kaynakça

- Ana Britannica*, C. XX, İstanbul 1990.
- Andaç, Feridun, “Sürgünlüğün İzinde” Editör: Feridun ANDAÇ, *Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1996.
- Bekiroğlu, Nazan, *Cümle Kapısı*, Timaş Yayınları, İstanbul 2003.
- Demir, Hivren, “Sömürgecilik Sonrası Eleştiride Edward Said ve Sürgün Edebiyatı”, *İnsancıl Dergisi*, Sayı: 106, Ağustos 1999.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Lügat*, Ankara 1986.
- Ertop, Konur, “Sürgünde Osmanlılar”, Editör: Feridun ANDAÇ, *Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1996.
- Fransızca Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1976.
- Gündüz, Osman, *Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema I*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.
- Karaca, Birsen, “Rus Edebiyatında Sürgün Motifleri ve Sürgün Yazarlar”, Editör: Feridun ANDAÇ, *Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1996.
- Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, Cilt XI, İstanbul 1973.
- Muallim Nâci, *Lügat-ı Nâci*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.
- Özçelik, Burak, *Türk Romanında Sürgün (1923-1960)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt III, MEB Yayınları, İstanbul 1993.
- Redhouse, *İngilizce-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1996.
- Sarısır, Serdar, *Demografik Oyun Sürgün 1919-1923*, IQ Kültür Sanat Yayını, İstanbul 2006.
- Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.
- Timur, Kemal, *Meçhûle Yolculuk Türk Romanında Sürgün*, Akademik Kitap Yayınları, İstanbul 2012.
- Timur, Kemal Timur, *Berdel Yazarı Esmâ Ocak Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Akademik Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.
- Törenek, Mehmet, *Türk Romanında İşgal İstanbulu*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Cilt II, Ankara 1998.
- Türk Ansiklopedisi*, Cilt XXX, Ankara 1981.
- Yalçın, Alemdar, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı (1920-1946)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.